

Á toppinum – tenórröddin

„Karlar, konur og tenórar“ heitir ævisaga söngkonunnar Frances Alda, sem endur fyrir löngu var eiginkona Gatti Casazza, þáverandi forstjóra Metropolitan óperunnar í New York. Hún hafði engilblíða söngrödd, en var þó þekkt fyrir að segja sannleikann óþeginn og allt annað en mildilega. Henni þóttu tenórar fyrirbæri í tilverunni, sem um giltu önnur lögðmál en þau sem eru ráðandi um aðra dauðlega. Og víst er um það, að tenórröddin er snöggtum sjaldgæfari en aðrar karlaraddir og sú sem slær öllum öðrum við að vinsældum.

Tenór – nýtt fyrirbæri?

Það skrýtna er að tenórraddir eins og við þekkjum þær í dag, eru tiltölulega nýtt fyrirbæri í sögu söngsins. Þær urðu ekki til fyrr en farið var að líða á 19. öldina og franski söngvarinn Gilbert Duprez fann upp á því að syngja háa C-ið blandað brjósthljómi til að gefa röddinni meiri kraft í stað þess að láta það byggja á ómenguðum höfuðhljómi eins og ádur tókkaðist. Þetta fyrirbæri var kallað „ut-de-poitrine“ á frönsku, en „Do-di-petto“ á ítölsku og þýðir einfaldlega C frá brjóstini. Fyrirbærið vakti blendnar tilfinningar. Sumir urðu yfir sig hrifnir, en aðrir töldu það smekkleysu hina mestu. Í hópi gagnrýnenda var t.d. tónskáldið Giacomo Rossini.

Nú á dögum þykir það hins vegar ljóður á ráði tenórsöngvara að grípa til svo kallaðrar falsettu tónmyndunar í hæðinni og sá söngvari sem það gerir á tæplega upp á pallborðið í hæsta gæðaflokki. En þessu hefur ekki alltaf verið þannig farið.

Raddir karlmannna með háa tenórrödd eru e.t.v. ekki svo mjög löng, en þau eru mun þykkari en raddir karvenna. Þetta skýrir það nokkuð af sjálfu sér hvers vegna karlmannsröddin á erfiðara með að sýna sömu lipurð og sveigjanleika og kvenröddin. Engu að síður var ætlast til þess hér áður fyrr að söngvarar, og þá sér í lagi tenórsöngvarar, gæfu konum ekkert eftir í flúrsöng. Fólk var þá enda vant söng kastratanna eða geldinganna og furðaði sig ekkert á því þótt rödd sem kæmi úr karlmannsbarka hefði á sér ofurlítinn kvenlegan blæ, ef lipurleikanum var ekki ábótavant.

Falsettusöngur

Falsettusöngur byggir að verulegu leyti á því að einungis jaðrar raddirbandanna titri, en ekki öll raddirbandin í lengd sinni, breidd og þykkt eins og gerist þegar brjósthljómur er rískandi. Falsettusöngmáttinn auðveldar því flúrsöng til muna.

En hvað þýðir þá orðið „falsetto“ og við hvað er miðað?

Nú á dögum telja flestir að heitið sé dregið af latneska orðinu „falsus“, sem þýðir falskur eða óekta. Þarna er átt við einhvers konar gerfi-hljóm, sem sé röddinni hvorki eðlilegur né eiginlegur. Þegar karlmaður syngur tónstigann up á við með fullum þrótti og brjóst-hljómi kemur að því fyrr eða síðar, að röddin fer skyndilega yfir í annan farveg, hún verður mjó, hljómlítill og hjáromá. Röddin er þá komin yfir í það sem í dag er kallað „falsettu“ lega.

Fyrr á tínum töldu sumir að orðið „falsetta“ væri dregið af orðinu „fauces“, sem þýðir eiginlega „kok“. Þar á meðal var t.d. hinn frægi spænski söngkennari Manuel Garcia. Samkvæmt þeim skilningi er falsetturöddin sama eðlis og s.k. „óblandað miðsvið“ hjá konum og byggir á því að efri hljómmögnumarmöguleikar raddirnar eru nýttir til hins ítrasta, en þeim lægri ekki hleypt að. Það er vafalítíð þessi söngmáti sem tenórar fyrri tíma hagnýttu sér á efta tónsviðinu. Við það varð röddin tiltölulega liðug og lipur í hæðinni, en ekki sérlega þróttmikil né með karlmannlegan hljóm.

En það var Gilbert Duprez, sem breytti öllu þessu þegar hann fór að blanda brjósthljómi inn í alla tóna, jafnt háa sem lága. Þar með gaf hann háum tónum kraft og lit, sem þeir höfdu alreið haft áður, þótt það hafi vissulega orðið á kostnað sveigjanleika og lipurðar raddirnar.

Kontratenór

Kontratenór er hæsta karlmannsrödd sem til er. Þá er oftast um að ræða rödd sem snýr við fordæmi Gilberts Duprez og flytur óblandaðan höfuðhljóm eins langt niður eftir tónstiganum og hægt er án þess að röddin þurfi að skipta yfir í brjóstlegu. Þessi rödd minnir um margt á dökka kvenrödd, en hljómurinn er þó oftast hlutlausari og nokkurn veginn „kynlaus“. Röddin þóttu því henta mjög vel til að túlka andlega tónlist og koma því til skila, sem eðli sínu samkvæmt væri ekki af þessum heimi. Þetta gilti einkum áður en konur urðu gjaldgengar innan veggja kirkjunnar sem flytjendur andlegrar tónlistar.

Langoftast hafa kontratenórar djúpa talrödd, jafnvel mjög djúpa. Einn og einn virðist þó sérstakt afbrigði náttúrunnar og vera s.k. „eðlilegur“ eða „náttúrulegur“ kontratenór. Það er söngvari með óvenjulega háa og þunna tenórrödd, sem liggar einni gráðu ofan við það sem kallast „tenore leggiero“ eða „tenore grazia“ á ítölsku og við komum að síðar. Margir halda að kontratenórröddin sé náskyld geldingaröddinni, en fróðir menn telja að svo sé ekki. Hljómur geldinganna hafi verið allt annar, fyllri, glæsilegri og veraldlegrí og engan veginn í sama þráðausa sambandi við andlegheitin og kontratenórröddin.

Jussi Björling – tenore lirico spinto.

Tito Schipa – tenore di grazia.

Nokkur tenórhlutverk

Leggiere

Bellini: Elvino í „La Sonnambula“, Arturo í „I Puritani“. Delibes: Gerard í „Lakmé“. Donizetti: Ernesto í „Don Pasquale“, Nemorino í „Astdarykknum“. Leoncavallo: Beppe í „I Pagliacci“. Mozart: Don Ottavio í „Don Giovanni“. Rossini: Almaviva greifi í „Rakarunum frá Sevilla“. Verdi: Fenton í „Falstaff“. (Mörg þessara hlutverka eru þó einnig sungin af lýrískum tenórum).

Tenore buffo/Spieltenor

Beethoven: Jacquino í „Fidelio“. Leoncavallo: Beppe/Harlequin í „Pagliacci“. Lorzing: Ivanoff í „Zar und Zimmermann“ Mozart: Pedrillo í „Brottnámið úr kvennabúrinu“, Don Basilio í „Brúðkaipi Figarós“, Monostatos í „Töfraflautunni“. Nicolai: Fenton í „Kátu konurnar frá Windsor“. Offenbach: Spalanzini í „Ævintýrum Hoffmanns“. Wagner: Davið í „Meistarasongurunum“, jafnvel Loki í „Rínargullinu“.

Lirico

Debussy: Pelleas í „Pelleas et Melisande“. Gounod: Faust í „Faust“, Romeo í „Romeo et Juliette“. Massenet: Des Grieux í „Manon“, Werther í „Werther“. Mozart: Ferrando í „Così fan tutte“, Tamino í „Töfraflautunni“. Puccini: Des Grieux í „Manon Lescaut“, Rodolfo í „La Bohème“, Pinkerton í „Madama Butterfly“, Cavaradossi í „Tosca“. J. Strauss: Alfred í „Leðurblökunni“. Tchaikowski: Lenski í „Eugene Onegin“. Verdi: Alfredo í „La Traviata“, hertoginn í „Rigoletto“.

Lirico-spinto

Bizet: Don José í „Carmen“. Charpentier: Julien í „Louise“. Giordano: Andrea Chenier í „Andrea Chenier“. Leoncavallo: Canio í „I Pagliacci“. Mussorgsky: Dimitri í „Boris Godunov“. Offenbach: Hoffmann í „Ævintýrum Hoffmanns“. Ponchielli: Enzo í „La Gioconda“. Puccini: Calaf í „Turandot“. Verdi: Don Alvaro í „Forza del Destino“, Don Carlos í „Don Carlos“.

Jugendlich-dramatisch

Beethoven: Florestan í „Fidelio“. R. Strauss: Herod í „Salomé“, tenorrinn í „Rósariddaranum“. Wagner: Lohengrin, Walter í „Meistarasongurunum“.

Di forza (robusto)

Mascagni: Turiddu í „Cavalleria Rusticana“. Saint Saëns: Samson í „Samson et Dalila“. Verdi: Radames í „Aida“, Otello, Manrico í „Il Trovatore“, Riccardo í „Ballo in Maschera“.

Heldentenor

Wagner: Parsifal, Siegfried í bæði „Siegfried“ og „Götterdämmerung“, Siegmund í „Die Walküre“, Tristan í „Tristan und Isolde“.

Leo Slezak – tenore robusto/Heldentenor. Hér sem Otello á Metropolitan 1909 ásamt Frances Alda sem Desdemona.

Á endurreisnartímabilinu var kontratenórröddin mjög í móð, einnig við flutning veraldlegrar tónlistar. Þessi söngmáti hvarf svo nokkurn vegginn af sjónarsviðinu þar til hann var endurvakinn um miðbik þessarar aldar, þegar áhugi á gömlum hefðum og hljóðfærum vaknaði í sambandi við flutning á gamalli tónlist. Jafnframt því fóru samtíðartónskáld að semja sérstaklega fyrir þessa rödd. Að auki hefur þessi söngmáti verið að ryðja sér til rúms í poppheminum.

Tenore leggiere eða di grazia

Tenore leggiere eða tenore di grazia er sú tegund tenóra, sem eðli sínu samkvæmt stendur næst sönghefð fortíðarinnar og á auðveldast með að uppfylla kröfur hennar. Röddin er mjög há og liðug, en fremur þunn og ekki sérlega kraftmikil. Hún fellur tiltölulega eðilega að þörfum tónlistar, sem samin var á 18. öldinni og á fyrri hluta þeirrar nítjándu – eða ádur en tónlistin þróaðist meira í þá átt sem krafðist þróttmeiri og litrikari radda. Eins og nafngiftin „tenore di grazia“ bendir til, er fágunin aðalsmerki þessarar raddir. Nú orðið finnst mörgum meira koma til raddmagns en raddfágunar og því hafa Ítalir í seinni tið stundum kallað þetta raddafbrigði „tenorino“ (lítill tenór) og þá undanskilið að þessi raddgerð sé ekki með öllu samkeppnisfær í samfélagi „alvöru“ tenóra.

Annað og skylt afbrigði af létri tenórrödd kallast „tenore buffo“ á ítölsku en „Spieltenor“ á þýsku. Ólíkt „tenore di grazia“ eru þessir tenórar sjaldnast í hlutverki elskhugans eða alla vega ekki fyrst og fremst. Þeir eru frekar í hlutverkum sem lífga upp á söguþráðinn og tónlistina og eru í rauninni oft hliðstæða gamanleikarans á venjulegu leiksviði. Stundum vantar þessa rödd allra efstu tónana til að vera gjaldgengir sem „tenore di grazia“ eða þá að útlit og

Lauritz Melchior – Heldentenor. Hér sem Tristan á Metropolitan.

innræti söngvarans er betur til þess fallið að koma gamansemi og fjöri til skila en að skapa rómantískt andrúmsloft í kringum sig.

Tenore lirico

Rómantík í algleymi er hins vegar óumdeilanlega höfuðviðfangsefni hins lýriska tenórsöngvara því engin karlmannsrödd á jafn auðvelt með að bræða hjörtun með hljómnunum einum saman og einmitt þessi raddgerð. Þetta er rödd æskublómans og vonarinnar, nánast ímynd draumsins, sem er skyndilega orðinn að áþreifanlegum veruleika. Ef það er í eðli sópranraddirnar að svifa, þá er það í eðli hinnar lýriska tenórraddir að leiftra, skína og ólga af lífskrafti. En hún er engu að síður óneitanlega jarðbundin, af þessum heimi, rödd bjartsýni og vonar. Hinn lýriska tenór er nær undantekningarálaust í hlutverki elskhugans og fulltrúi

æskudrauma. Rödd hans er allt í senn; björt, litrík og aðlaðandi.

Lirico-spinto tenór

Það er oft mjótt á mununum á milli lýriska tenórraddirinnar og þess afbrigðis, sem Ítalir kalla „lirico-spinto“ og Þjóðverjar „jugendlich-dramatisch“. Margar hreinlýrískar raddir dökka með aldrinum og öðlast meiri fyllingu og kraft. Við það breytast þær í lirico-spinto tenórrödd. Aðrar raddir hafa haft þessa eiginleika frá byrjun.

Ef lýriska tenórröddin er táknað fyrir æskublómann, – fyrir þann sem á lífið framundan, þá er lirico-spinto röddin fremur rödd þess, sem farinn er að takast á við lífið í öllum sínum margbreytileika. Þetta er rödd hins þroskaða manns, sem stendur í miðju átakanna með báða fætur á jörðunni, enda þótt rómantík í einhverju formi sé sjaldnast langt undan.

Tenore di forza

Hinn eiginlegi hetjutenór er sjaldgæfasta afbrigði tenórraddirinnar. Þetta er rödd, sem á mið- og lægra raddsviðinu hefur kraft, fyllingu og oft hinn dökka lit barítónraddirinnar að viðbættri hæð tenórsins. Sú rödd, sem á Ítalíu er kölluð „tenore di forza“ eða „tenore robusto“, er þó venjulega heldur bjartari en sú sem á þýsku er kölluð „Heldentenor“ eða hetjutenór.

Það er ekki óalgentg að hetjutenórar byrji feril sinn sem barítónsöngvarar, sem tekst með þrolausri þjálfun að uppgötva eða bæta við nokkrum tónum ofan við hið upphaflega raddsvið og breytast þar með í tenórsöngvara. Þetta á einkum við um þann hetjutenór, sem sérhæfir sig í að syngja í óperum Richards Wagners, en þær gera sjaldnast kröfur til þess að söngvarinn syngi til langframa í hæðinni þótt hann þurfi að geta brugðið sér upp á háa tóna við og við. Ítalskar óperur krefjast þess frekar að hinn dramatíski tenór geti einnig glansað og skinið á efra tónsviðinu þegar svo ber undir.

Halldór Hansen

Íslenski dansflokkurinn 20 ára

Mikil bjartsýni og kraftur einkennir nú starfsemi Íslenska dansflokkssins, en í veturnar hefst 20. starfsár hans. Halldið var upp á 20 ára afmæli dansflokkssins og 40 ára afmæli Listdansskóla Íslands í vor með sýningu á ballettinum Coppelía í Borgarleikhúsini. Sýningin þótti takast með afbrigðum vel og marka tímamót á ferli Dansflokkssins. Coppelía er því aftur tekin upp nú í haust og þá sýnd á sviði Íslensku óperunnar. Samvinna Dansflokkins og Óperunnar er ánægjuefni því þessar listgreinar eru um margt skyldar og viss hefð er fyrir náinni sambúð þeirra. Lítið svið í húsi Íslensku óperunnar hefur vitaskuld haft takmarkandi áhrif á samvinnu þessara aðila hér á landi, því þótt söngvarar og kór geti bjargað sér í þrengslunum, þá þurfa dansarar eðli málssins samkvæmt mun meira rými.

Önnur sýning Dansflokkssins verður svo í Þjóðleikhúsini í febrúar, en þá verða sýnd fjögur verk, tvö eftir Grikkjann Lambrou og tvö ný íslensk verk eftir Maríu Gísladóttur og

Auði Bjarnadóttur. Þriðja uppfærsla Íslenska dansflokkssins verður á Listahátið í júní, en þá verðar sýndir þrír nýir ballettar eftir Helga Tómasson, Hlíf Svavarsdóttur og Nönnu Ólafsdóttur.